

УДК 65.012.32

Т. В. Вакар,
к. е. н., старший викладач кафедри філософії та суспільних наук,
Вінницький національний медичний університет
І. О. Мороз,
к. е. н., доцент кафедри кібернетики та системного аналізу,
Київський національний торговельно-економічний університет
О. С. Штанько,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки,
Вінницький національний технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.5.61

РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УНІКАЛЬНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИКИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

T. Vakar,
Phd in Economics, Senior Lecturer at the department of Philosophy and Social Sciences,
National Pirogov Memorial Medical University
I. Moroz,
Phd in Economics, Associate Professor at the Department of Cybernetics and System Analysis,
Kyiv National University of Trade And Economics
O. Shtanko,
Phd in Economics, Associate Professor at the Department of management,
marketing and economics, Vinnytsia National Technical University

THE ROLE AND FEATURES OF THE UNIQUE TERRITORIAL ASSETS IN SHAPING RURAL DEVELOPMENT POLICY

У статті проаналізовано соціально-економічні проблеми і перспективи сільського розвитку з точки зору конфлікту ринкового та інституційного пріоритетів у процесі ринкових реформ в Україні. Обґрунтовано важливість та унікальність неекономічних факторів такого розвитку. Окреслено роль того факту, що суперечливість аграрних реформ в Україні призвело до формування потужного великотоварного виробництва у вигляді холдингів, проте не визначило створення потужного середнього класу аграрного соціуму, який би економічно спирався на достатньо ефективний малий — аграрний і неаграрний — бізнес на селі і який би мав істотну економічну владу в межах сільських громад. Логічним наслідком зазначеного стало різке загострення соціальних проблем українського села: безробіття, низький рівень життя, інфраструктури та ін. Усталений кризовий стан сільських територій в Україні потребує пошуку нових джерел розвитку з огляду на ту обставину, що це є особливою територією із унікальними потенціалом та можливостями економічного зростання, а тому потребують особливих підходів до вирішення наявних проблем. Авторський підхід передбачає орієнтування на таку стратегію розвитку, що ґрунтується на залученні внутрішнього потенціалу унікальних для кожної території активів і ресурсів.

The article analyzes socio-economic problems and rural development perspectives in terms of market and institutional conflict priorities in the process of market reforms in Ukraine. Substantiated the importance and uniqueness of non-economic factors of such development. The role of the fact that the contradictory agrarian Ukraine reforms in has led to the formation of a powerful large-scale production in the form of holdings, but did not determine the creation a powerful middle class of agrarian society, which would be economical relied on a rather effective small agrarian and nonagricultural business in the countryside, and which would have significant economic power within rural areas communities. The logical consequence was a sharp aggravation social problems of the Ukrainian village: unemployment, low level life, infrastructure, etc. rural in Ukraine need to find new sources of development in view of the fact that it is a special territory with unique potential and opportunities for economic growth, and therefore need special approaches to solving existing problems. Author's approach implies orientation on such a development strategy, which is based on engagement internal potential unique for each asset area and resources. This approach to the new ideology of rural development may be defined as a policy of "internal development" that is based on economically grounded socialization of business activities in rural areas territories, formation of a fundamentally new role of local communities and public organizations, orientation to the real state and potential rural areas using unique in every case competitive advantages, the spread of a new formula of cooperation "the state — business — local communities — civic organizations" with new features, rights, mechanisms of influence for each group of agents; state support only within the framework of such an ideology of development. This model of rural development must have a multifunctional character, where the role of a sharp increase internal for the community of capital. At the same time, the feature of this model is orientation to post-industrial economic factors, first

of all new ones marketing technologies that will be fashionable, informative, and logistic confirmation, as well as investment in targeted, innovative content in the local rural economy. All the above may be enough is fully reflected by the term "brand of rural territory", which is still in Ukrainian reforms had a significant impact on.

Ключові слова: сільський розвиток, місцеві економіки, сільські території, унікальні активи.
Key words: rural development, local economies, rural areas, unique assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрна сфера України, розпочинаючи з початку 2000-х рр., демонструє достатньо суперечливі тренди свого розвитку. Так, з одного боку, галузь характеризують високі темпи економічного зростання — ріст продуктивності, обсягів виробництва ряду видів продукції, ефективності, експорту та ін. З іншого — рівень життя сільського соціуму, очевидно, є найменшим у країні, і ця негативна тенденція посилюється. Таким чином, практика свідчить про явно неоднозначну роль ринку, що потребує наукового пояснення.

Ідентифікація сукупності соціально-економічних проблем вітчизняних сільських територій логічно обумовлює завдання наукового обґрунтування перспективних і реалістичних шляхів їхнього вирішення в контексті формування загальної моделі сільського розвитку нового для України типу. У цьому — актуальність відповідних наукових досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На думку дослідників Булавка О. та ін. [1], В. Дієсперова [2], М. Маліка та ін. [3], М. Жибак [4], О. Попової та ін. [5], С. Герчанівської [6] та ін., подолання бідності на селі має базуватися насамперед на модернізації сільськогосподарського виробництва шляхом якнайшвидшого вирішення проблем зайнятості на цій території. Звідси розвиток аграрного виробництва, сільської поселенської мережі, сільських територій загалом та подолання бідності на селі слід розглядати як взаємопов'язаний і взаємозалежний управлінський процес з боку держави, місцевої влади та самоврядування. При цьому проблеми села не мають однозначних і загальновизнаних шляхів їх розв'язання, і це має місце на фоні суперечливих процесів виокремлення сільських населених пунктів як самостійних об'єктів соціального та економічного розвитку.

Водночас, на думку В. Заліско та ін. [7], найперспективнішим напрямом працевлаштування сільського населення, за умови інноваційного розвитку економіки сільських територій, буде несільськогосподарський сектор, ядро якого утворюватимуть рекреаційно-аграрно-турис-

тичні та сімейні фермерські господарства, а також мережа аутсорсингових послуг в освітній, інформаційній, комунікаційній і технологічній сферах.

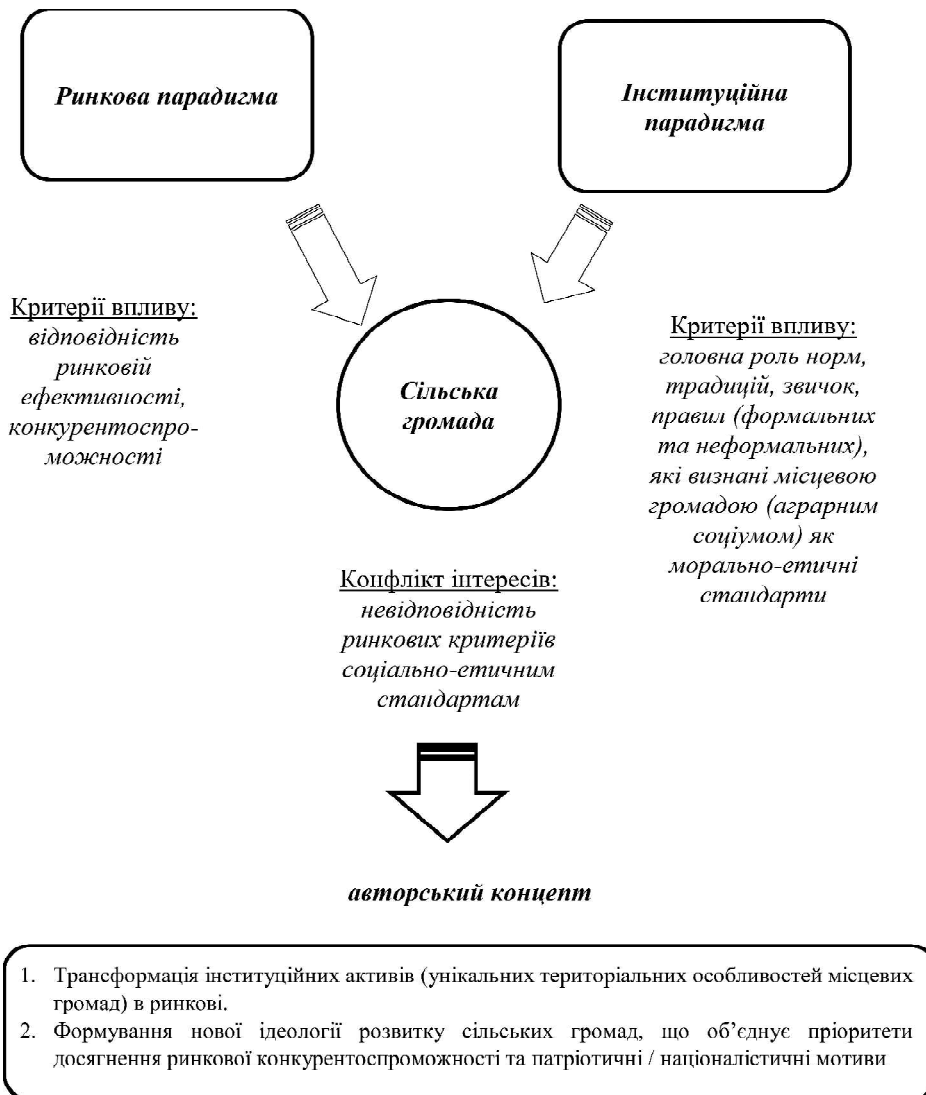
У контексті вищезазначеного слід акцентувати на тому, що у світовій практиці поняття багатофункціональності сільського розвитку безпосередньо пов'язано із зростанням частки несільськогосподарської діяльності, що спостерігається практично в усьому світі, у т.ч. найменш економічно розвинутих. Розв'язання проблем розвитку сільських територій у країнах-членах ЄС дедалі активніше пропонується вирішувати на основі їхнього багатофункціонального розвитку за максимально можливою диверсифікації економічної діяльності, де фактор інновацій розглядається як визначальний.

В. Валентиновим обґрунтовано [8] тезу про те, що в усіх країнах уряди не можуть повністю вирішити проблеми розвитку сільських територій. Звідси існує об'єктивна потреба у співпраці між державою, бізнесом і "третьою стороною" — селянами, які б ініціювали заходи на підтримання своїх інтересів. При цьому держава може впливати на бізнес щодо здійснення соціальних функцій шляхом впливу на забезпечення організаційної легітимності. Саме на соціально-економічному змісті перспективної моделі сільського розвитку наголошено у роботах В. Ткачук [9] та В. Халімон [10]. На думку Ю. Губені [11], досвід Європи щодо вирішення проблем розвитку сільських територій свідчить не про програми інтенсифікації господарського життя або реструктуризацію сільськогосподарського виробництва, а про т.з. "розвиток у себе".

Таким чином, світовий та вітчизняний досвід щодо перспектив сільського розвитку свідчить про складність, багатоаспектність проблеми, де не має програм, що свідчили б про однозначну ефективність. Звідси у кожному соціумі слід виходити із особливостей питання, де пошук унікальних для кожного випадку стратегій, очевидно, набуває підвищеної актуальності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основі зазначеного, на нашу думку, полягає конфлікт пріоритетів — насамперед ринкового та інституційного — розвитку аграрного

Рис. 1. Опис конфліктності основних парадигм соціально-економічного розвитку сільських громад України

соціуму в процесі останніх ринкових реформ (рис. 1).

З позицій конфліктності ринкових та інституційних критеріїв концептуальне вирішення проблем сільських громад потребує уточнення методологічного змісту задачі дослідження. Це важливо з огляду на те, що у координатах ринкової та інституційної теорій це матиме різний вигляд. Теорія інституціоналізму традиційно позиціонується як окрема, альтернативна економічна теорія, в основі чого покладено детермінантну роль інститутів, які і визначають характер економічних відносин. Це суперечить теорії класичної політекономії і неокласики, згідно з якими сутність таких відносин об'єктивно обумовлена в першу чергу фактором ринку, ринкових відносин.

Так, з тематики теорії інституціоналізму випливає таке: 1) вади теорії ринку полягають

у тому, що така не бере до уваги роль інститутів; 2) проблеми неефективного (чи недостатньо ефективного) процесу побудови ринкових відносин викликана саме ігноруванням ролі місцевих інститутів; 3) має право на життя альтернативний до ринкової теорії шлях розвитку в силу наявності якихось національних інституційних відмінностей. Слід особливо відзначити праці Е. Сото [12], в яких аргументовано, що неекономічні — інституційні — фактори в перехідних економіках традиційно відігравали виключно важливу роль у самих різних країнах; звідси потенційно роль теорії інституціоналізму на етапі реформ об'єктивно зростає. З огляду на зазначене слід очікувати, що роль інституційних факторів як чинника реформ для вітчизняних сільських територій набуватиме принципово нового, більш важливого значення.

Слід зазначити, що досвід і України, і інших країн свідчить про те, що в процесі реформ їхніми фундаторами найчастіше змішуються складові як ринкової, так і інституційної теорії. Наприклад, у середині 90-х рр. ХХ ст. в Україні аграрні реформи здійснювалися за гаслами "переходу до ринку" із одночасним акцентуванням на "соціальной складовій реформ". З іншого боку, навіть реформування, яке передбачає пріоритети ринку, вимагає зміни інститутів. Наприклад, в Україні таким була приватизація землі і майна колишніх колгоспів, тобто акцент було зроблено на розширення впливу інституту приватної власності. Але, якщо оцінювати дійсний зміст змін (реформ), то у будь-якому разі необхідно і методично можливо визначити реальні трансформації, які принципово можливі лише за одного із названих вище сценаріїв. Опис таких сценаріїв наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Зіставлення змісту ринкових та інституційних реформ

Сценарій реформування	Мета реформ	Основні задачі реформ	Критерії ефективності реформування	Критерій реалізації потенціалу реформи
Ринковий	Покращення соціально-економічних параметрів галузі і соціуму	Створення ринкових механізмів	Соціально-економічний ефект від впровадження ринкових відносин (ринкова ефективність)	Відповідність агентів ринковим вимогам
Інституційний		Зміна інституційного середовища	Соціально-економічний ефект від зміни інституційного середовища (інституційна ефективність)	Відповідність агентів інституційним вимогам

Якщо говорити про український феномен — то це була (і продовжується) реформа переважно за ринковим сценарієм, де під це і здійснювалися інституційні зміни, тобто формувалися нові по суті для вітчизняного сільського соціуму інститути, які, у свою чергу, були імпортованими із економічно розвинутих країн світу.

Слід підкреслити, що основним інституційним результатом ринкових аграрних реформ в Україні стало формування потужного великотоварного виробництва у вигляді холдингів, де головну роль відігравав — на перших етапах — торговельно-банківський капітал, а нині — капітал, сформований переважно за рахунок масштабних експортних операцій щодо сільськогосподарської продукції (олії, зерна та ін.). Саме по собі формування такого сектору економіки — високотехнологічного, інтенсивного виробництва — слід вважати позитивним наслідком реформ. Такий тип сільського господарства в Україні став новим і таким, що демонструє яскраво виражені економічні переваги.

Водночас у результаті реформи не було створено достатньо потужного середнього класу аграрного соціуму, який би економічно спирався на достатньо ефективний малий — аграрний і неаграрний — бізнес на селі і який би мав істотну економічну владу на засадах малого бізнесу в межах сільських громад. Логічним наслідком зазначеного стало різке загострення соціальних проблем українського села, про що достатньо детально описано у сучасній періодиці: це і безробіття, і низький рівень життя, інфраструктури і т.д.

Звідси вважаємо, що опис інституційного середовища аграрного соціуму повинен базуватися на ідентифікації ролі основних інститутів: 1) приватної власності, на основі якої формується інститут одноосібного господарювання в усіх його формах і проявах; 2) колективізму, на основі якого формуються всі аспекти і форми організації співіснування, співпраці, колективних і корпоративних форм господарської діяльності у сільських громадах.

Співвідношення між цими інститутами і визначає сутність соціально-економічних відносин у конкретній громаді, її стан, наявні проблеми, а звідси — і зміст реформ.

У свою чергу ідентифікація наявних проблем повинна здійснюватися за оцінками позитивної і негативної ролі цих двох інститутів. Так, якщо у громаді мало розвинутих є малий бізнес у вигляді фермерських чи підсобних господарств товарного типу, а з боку громади переважають негативне ставлення до таких господарів, то зміни повинні передбачати ініціювання та підтримку таких форм. Слід підкреслити, що методологічно постановка питання не може перебувати у площині альтернативності зазначених інститутів навіть тому, що такі є невід'ємними і незамінними для громад. Натомість мова йде про пошук такого їхнього співвідношення, коли малий бізнес спиратиметься на конструктивність прояву і інституту приватної власності, і інституту колективізму. Проте зазначене залишається скоріше екзотичним для України. Як особисто могли переконатися, досить поширеною є ситуація нерозвинутості обох інститутів, коли відсутнє істотне господарювання одноосібного типу та будь-які види господарської співпраці; при цьому пияцтво, крадіжки, ухилення від господарської діяльності засуджуються меншою мірою аніж збагачення сусіда. Це слід оцінювати як приклад реалізації негативного потенціалу обох інститутів, що може бути описаним у контексті ефекту опортуністичної моделі поведінки. При цьому наша позиція передбачає, що зміни повинні враховувати ситуацію у кожній громаді, а не бути загальною платформою, що втілюється із столиці, обласних, районних центрів.

Усталений кризовий стан сільських територій в Україні потребує пошуку нових джерел розвитку з огляду на ту обставину, що це є особливою територією із унікальними потенціалом та можливостями економічного зростання, а тому потребують особливих підходів до вирішення наявних проблем. Авторський підхід (рис. 2) передбачає орієнтування на таку стра-

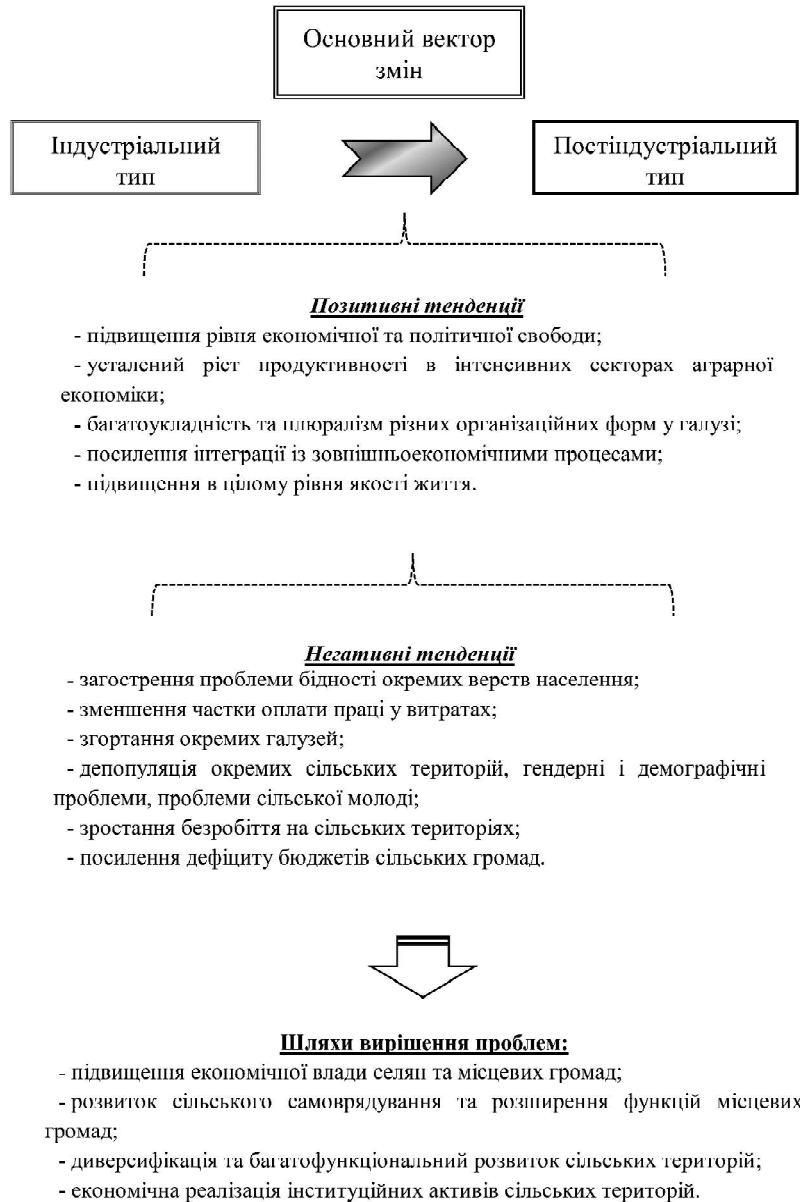
тегію розвитку, що ґрунтується на залученні внутрішнього потенціалу унікальних для кожної території ресурсів, потенціалу, активів.

Забезпечення позитивного соціально-економічного розвитку вітчизняного сільського господарства залежатиме від здатності самих селян та організацій впливати на можливість захисту своїх інтересів як в економічному, так і владному плані. Тому істотні зміни офіційної інституціональної основи настануть тоді, коли в них зацікавлена сторона з достатньою силою може відстояти свою позицію. Водночас процес змін може бути реалізованим через створення якісно нових або трансформацію існуючих організацій як носіїв та ініціаторів змін і як цілеспрямованих суб'єктів, спрямованих на максимізацію ефектів від активної економічної діяльності.

Особливий характер ринкового реформування аграрного сектора обумовлений унікальним співвідношенням впливу як економічних, так і неекономічних факторів. Досвід України це яскраво підтверджує. Звідси ефективність ринкової реформи обумовлена, в числі інших передумов, здатністю до врахування та використання потенціалу не економічних факторів. Актуальним представляється корегування реформ за принципом реальної децентралізації. При цьому логічним вбачається трансформація змісту наукових досліджень у цій галузі від етапу виявлення та опису проблем до ідентифікації факторів розвитку, при чому із розробленням конкретних економічних механізмів. Концептуальною основою таких механізмів є поєднання економічних та соціальних пріоритетів розвитку, де обов'язковим є реалізація унікальних для кожної громади факторів конкурентної переваги.

ВИСНОВКИ

Таким чином, все вищезазначене обумовлює потенційно перспективну роль того напрямку розвитку українських сільських громад, де в основу закладено унікальні конкурентні переваги територій та місцевих економік. Зазначений підхід до нової ідеології

Рис. 2. Концептуалізація наявних проблем у процесі ринкової трансформації аграрного соціуму та перспективи їхнього вирішення

сільського розвитку може бути означений як політика "внутрішнього розвитку" (авторський термін) і може бути відповідно відображеним у таких принципах: 1) економічно обґрунтованій соціалізації діяльності бізнесу на сільських територіях; 2) формування принципово нової ролі місцевих громад та громадських організацій; 3) орієнтування на реальний стан і потенціал сільських територій з використанням унікальних у кожному разі конкурентних переваг; 4) поширення нової формули співпраці "державна — бізнес — місцеві громади — громадські організації" із новими функціями, правами, механізмами впливу для кожної групи агентів; державна підтримка лише в рам-

ках такої ідеології розвитку; 5) багатофункціональна модель розвитку сільських територій та місцевого бізнесу; 6) принципово нова роль внутрішнього для громади капіталу з огляду на використання унікальних конкурентних переваг, наявних у кожній сільській громаді; 7) орієнтування на постіндустріальні економічні фактори: передусім нові маркетингові технології, які матимуть іміджеве, інформативне, логістичне підтвердження; 8) інвестиції цільового, інноваційного змісту у місцеві економіки сільських територій.

Все вищезазначене відбиває характеристики моделі розвитку, в основі якої мають місце унікальні переваги/фактори окремої сільської громади та території. Це може бути достатньо повно відображено терміном "бренд сільської території". І саме цей фактор досі був практично не задіяним у реформах. У його науковому обґрунтуванні вбачаємо перспективи.

Література:

1. Булавка О.Г. Шляхи підвищення життєвого рівня сільського населення / О.Г. Булавка, М.Р. Капінус // Економіка АПК. — 2015. — № 9 — С. 75—81.
2. Дієсперов В.С. Село і сільське господарство: суперечлива єдність / В.С. Дієсперов // Агроінком. — № 5—6. — 2007. — С. 29—31.
3. Малік М.Й. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України / М.Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК. — 2015. — № 8 — С. 5—12.
4. Жибак М.М. Організаційно-економічні проблеми зайнятості сільського населення / М.М. Жибак // Економіка АПК. — № 11. — 2008. — С. 124—128.
5. Попова О.Л. Зайнятість на селі: наслідки аграрного реформування / О.Л. Попова, Н.М. Скурська // Економіка АПК. — № 7. — 2006. — С. 11—14.
6. Герчанівська С.В. Оцінка стану економічної активності сільського населення Тернопільської області / С.В. Герчанівська // Економіка АПК. — № 5. — 2006. — С. 147—151.
7. Залізко В.Д. Сутність інноваційного розвитку економіки сільських територій / В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков // Економіка АПК. — 2016. — № 4 — С. 66—73.
8. Валентинов В.Л. Організаційна легітимність як фактор сільського розвитку / В.Л. Валентинов // Економіка АПК. — № 10. — 2005. — С. 126—130.
9. Ткачук В.А. Обґрунтування моделі соціально-економічного розвитку сільських тери-

торій / В.А.Ткачук // Економіка АПК. — 2015. — № 7. — С. 76.

10. Халімон В.Л. Шляхи подолання депресивного стану сільських територій в системі розвитку регіонального АПК / В.Л. Халімон / Економіка АПК. — 2015. — № 8. — С. 104—110.

11. Губені Ю.Е. Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій / Ю.Е. Губені // Економіка АПК. — № 10. — 2009. — С. 127—131.

12. Сото Э. Загадка капитала / Эрнарндо де Сото; пер. с англ. — М. ЗАО "Олимпик-Бизнес", 2004. — 272 с.

References:

1. Bulavka, O.G. and Kapinus, M.R. (2015), "Ways to increase the living standard of the rural population", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 75—81.
  2. Diesperov, V.S. (2007), "Village and agriculture: controversial unity", *Ahroinkom*, vol. 5—6, pp. 29—31.
  3. Malik, M.Y. (2015), "Prospects for the development of entrepreneurial activity in rural areas of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 5—12.
  4. Zhibak, M.M. (2008), "Organizational and economic problems of employment of rural population", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 124—128.
  5. Popova, O.L. (2006), "Employment in the countryside: the consequences of agrarian reform", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 11—14.
  6. Gerchanivska, S.V. (2006), "Assessment of the economic activity of the rural population of the Ternopil region", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 147—151.
  7. Zalizko, V.D. (2016), "The essence of innovative development of the economy of rural territories", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 66—73.
  8. Valentinov, V.L. (2005), "Organizational legitimacy as a factor in rural development", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 126—130.
  9. Tkachuk, V.A. (2015), "Rationale for the model of socio-economic development of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 76.
  10. Khalimon, V.L. (2015), "Ways to overcome the depression of rural areas in the system of development of regional agro-industrial complex", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 104—110.
  11. Hubeni, Y.E. (2009), "Integrated approach to sustainable development of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 127—131.
  12. Soto, H. (2004), *Zagadka kapitala* [The mystery of capital], ЗАО Oлимпик-Business, Moscow, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 26.02.2019 р.